

בדין חוזר בו מהודאתו

הרב זלמן ברוך מלמד שליט"א - ראש הישיבה

קיימא לן, שהודאת בעל דין כמאה עדים דמי. ואנו נדון מה דינו של אדם שחוזר בו מהודאתו. הננימוקי יוסף בתחילת בבא מציעא' אומר:

"אם הודה לו במנה ובאו עדים להכחישו שאינו חייב לו כלום אינו נפטר בכך מהודאת בעל דין כמאה עדים דמי. מהא שמעינן דמי שהודה בבי"ד וחוזר ואמר נזכרתי ואף על פי שהעדים מעידים כדבריו אין משגיחין בו דוודאי בכי האי גוונא עסקינן דאי בעומד בדבוריה מאי אולמיה דפיו, מתנה הוא דקא יהיב ליה".

אדם שהודה בממון ולאחר מכן חוזר בו, ויש לו עדים שמעידים כדבריו, אין משגיחין בו. וראיה לכך מסוגייתנו, שאומרת מה לפיו שכן אינו בהכחשה. ודאי מדובר במקרה שחוזר בו ואומר כדברי העדים, מפני שאם לא מדובר בחוזר בו, אלא במי שמתרצה לשלם כסף לחבירו, הלא אין מעכב על ידו.

הננימוקי יוסף מביא שתי ראיות לדבריו, שגם בהן אנו מוצאים שלא יכול לחזור בו:

"היינו דאמרינן בפרק יש נוחלין¹ המוציא שטר חוב על חבירו, מלווה אומר לא נפרעתי כלום, ולווה אמר פרעתי מחצה, והעדים מעידים שפרעו כולו נשבע וגובה מחצה".

הלווה אומר שפרע מחצה, הגם שהעדים אומרים שפרע את כל החוב צריך הוא להישבע שבועת מודה במקצת. לכאורה, מדובר אף בשחוזר בו לאחר מכן וטוען שפרע החוב כולו, ובכל זאת אינו נאמן. כך מביא הננימוקי יוסף בשם הר"ן והרשב"א.

אולם יש לשאול מה ההכרח לומר, שמדובר כאן גם בשחוזר בו. צריך לומר שגם אם חוזר בו וטוען שפרע הכל, גם עתה יש לו מיגו ואין זה מיגו דהעוה כיוון שהעדים מסייעים לדבריו. אם כן, מדוע לא יפטר משבועה במיגו זה, לכן מוכרח הוא שאינו יכול לחזור בו. כך יש להסביר את דברי הננימוקי יוסף.

מביא הננימוקי יוסף ראיה נוספת בשם הר"ן, מפרק שבועת הדיינין²: אדם שתובע מחבירו זווים שהלווהו, והלה טוען לא היו דברים מעולם, ובאים עדים ואומרים שלוהו ופרע. ההלכה היא, שכל האומר לא לוייתי כאומר לא פרעתי דמי. בדבריו אנו מוצאים הודאה בכך שלא פרע,

1. ב, א מדפי הרי"ף ד"ה מה לפיו שאינו בהכחשה.

2. קכח, ב.

3. מא, ב.

שהרי אמר לא היו הדברים מעולם, וכנגד מה שטוען שלא לווה מעידים העדים שלוה, ונאמנים לחייבו. גם כאן, אם יחזור ויאמר כדברי העדים, שלוה ופרע, יהיה חייב. משום שאדם אינו יכול לחזור בו מהודאתו. מסתימת הדברים, מוכח שגם אם יחזור ויאמר כדברי העדים יהיה חייב, שהרי היה מקום להבדיל בין אם חזר בו לבין נשאר בהכחשתו, ועם כל זאת לא חילקה הגמרא.

משתי הראיות הללו ומפשיטות הגמרא כאן, משמע שחייב, ושאינו יכול לחזור בו אפילו עדים מסייעים אותו בחזרתו.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם' חולק ואומר:

"מי שהודה בבי"ד אני חייב לזה התובע מנה, ואחר כך אמר נזכרתי שפרעתי לו חובו זה שהודיתי בו והרי עדים, הרי זה עדות מועלת ועושין על פיהם, שהרי לא הכחיש עדיו, ואינו כאומר לא לויתי מעולם".

כלומר, הרמב"ם אומר שאדם יכול לחזור בו מהודאתו, ולומר כדברי העדים וייפטר מלשלם. דבריו עומדים בסתירה לראיותיו של הנמוקי יוסף, ואכן הכסף משנה והמגיד משנה עמדו על כך, ונשארו בצריך עיון על דברי הרמב"ם. גם מסברא יש להקשות על דברי הרמב"ם, כיצד יכול לחזור בו מהודאתו אפילו אם יש עדים שאומרים כמותו, והרי הודאת בעל דין כמאה עדים דמי אפילו כנגד עדים?

הנימוקי יוסף רוצה לתרץ את הרמב"ם ולומר, שיש לדקדק בלשונו שאמר שחזור בו בטרם באו עדים. אדם שהודה בממון, וטרם שחזר בו מהודאתו הגיעו עדים שמעידים שפרע, חזרתו לא תועיל. אך אם חזר בו בטרם באו העדים תועיל חזרתו. מסביר הנימוקי יוסף את ההבדל בין המקרים: כאשר עדים מעידים שפרע והוא נשאר בהודאתו, הרי הוא מכחיש אותם, וכיוון שמכחישם אינו יכול לחזור בו. אולם קודם שבאו העדים יוכל לחזור בו, מאחר ואינו מכחיש עדות בדבריו.

ביאור דבריו: כאשר מפרש את דבריו שאמנם לווה, אבל שכח שפרע את חובו, אינו מכחיש את הודאתו כלל. אבל אם באו עדים ואמרו שפרע ועדיין נשאר בדעתו, אינו יכול עוד לחזור בו מהודאתו ולומר שפרע, כיוון שבחזרתו מכחיש את דבריו הקודמים שסותרו את דברי העדים. הנימוקי יוסף מבאר שזו כוונת הרמב"ם, שכן הרמב"ם אומר "שהרי לא הכחיש עדיו ואינו כאומר לא לויתי מעולם". כוונתו של הרמב"ם להלכה שהזכרה לעיל, שכל האומר לא לויתי כאומר לא פרעתי דמי.

כשאדם טוען שלא לווה, ועדים מעידים שלוה ופרע, אינו יכול להכחיש את דבריו ולומר שפרע. אבל לפני שבאו עדים, הוא אינו מכחיש את דבריו אלא מפרשם. משמעות דברי

הנימוקי יוסף, שעיקר נאמנותו היא מדין אמתלא, שיכול אדם לבוא ולהסביר את מה שאמר, אם יביא עדים לדבריו, ויוכיח את טענתו.

דין אמתלא במחון

נחלקו האחרונים האם אדם יכול לטעון אמתלא בכדי לחזור בו מהודאתו:

הקצות⁵ מביא דעת המוהר"ש הלוי סובר, שאמתלא מועילה בממון כמו באיסורים. אישה שאמרה אשת איש הייתי ואחר כך חזרה בה מהודאתה, ונתנה אמתלא לדבריה. כשאמרה אשת איש אני שיקרה, מפני שלא רצתה להתחתן עם אנשים שאינם מהוגנים שרצו בה לאישה, אך כעת שבא אדם מהוגן להתחתן עימה היא אומרת את האמת. אם כן, בדיני האיסורים מקבלים אמתלא הגיונית, על אף שכשאמרה שהיא אשת איש שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא ונאסרה על כל העולם, יכולה היא בהסבר דבריה עתה להסתלק מן האיסור שיצרה. וקל וחומר לענייני ממונות, שהרי אם הקילו בערווה החמורה כל שכן בממון הקל.

המוהר"א חסון נחלק על המוהר"ש הלוי, ואומר שיש הברל בין אישה שאמרה אשת איש אני אך לא אמרה של מי היא, לבין אישה שכן ציינה של מי היא. אם אמרה שהיא אשת איש של פלוני, או לא תוכל לחזור בה משום שיש לה מחויבויות כלפי פלוני. היא לא רק אסרה את עצמה, אלא אמרה שהיא אשת איש של אדם מסוים. כאן לא נאמין לה אף אם נותנת אמתלא לדבריה. כמו כן בממון, כשאדם מודה, הוא מודה שחייב לפלוני מסוים, ואז זוכה אותו פלוני בממון. וכעת לא יוכל לתת אמתלא לדבריו.

אמנם ישנן שתי אמתלות שאומרים לכולי עלמא. אדם שנתבע ממון והודה בו, אך לא אמרו לו 'אתם עדיי' באופן המחייב, אם יאמר לאחר מכן משטה הייתי ברך, נאמן בזה, שזו רגילות בני אדם שלא להיכנס לויכוחים. וכן אדם שהתחייב ממון לאנשים רבים, ואותם אנשים שהתחייב להם בהודאתו תובעים ממנו את הממון שהודה להם, יכול הוא לטעון שאמר זאת בכדי שייראה לעולם כחייב, שהרי "עשוי אדם שלא להשביע את עצמו". טענות כאלו הן טענות סבירות. אולם אמתלא אחרת לא מועילה. הקצות אומר שאלו האמתלות היחידות שמקבלים, ומסכים לדבריו של המהר"א חסון.

אולי זו נקודת המחלוקת בין הרמב"ם ובין הראשונים, האם אדם שהודה בממון, אך נזכר שטעה, יכול לחזור בו, או שמא אינו יכול.

לדעת הר"ן והרשב"א שהובאו בנימוקי יוסף ושיטות נוספות, לא יכול לחזור בו מפני שאין אמתלא בממון, אלא רק המפורסמות דלעיל, כדעת המוהר"א חסון. ואילו דעת הרמב"ם כמוהר"ש הלוי, שאם מסביר את עצמו, ויש מקום להסבר, אנו מקבלים זאת גם בענייני ממון למרות שכבר הודה.

כל זאת לפי הסבר הנימוקי יוסף בדברי הרמב"ם, שהסביר כי לדעת הרמב"ם אם הודה, ואחר כך באו העדים אינו יכול עוד לחזור בו. אולם המגיד משנה וגם הכסף משנה לא מחלקים בדעת הרמב"ם בין חזר בו טרם שבאו עדים, או אחר שבאו עדים. אכן מסביר התומים, שגם

אחר שבאו עדים, יש ביכולתו של אדם לטעון שטעה ופה העדים אף מסייעים לו. ואומרים שזאת הסברה לדבריו, ושאינו סותר את דבריו לחלוטין. אבל אם היה סותר את דבריו לחלוטין, כגון בהודה שביום פלוני לוהה מנה, ובאים שני עדים ומעידים, שבאותו יום היה עימם מערב ועד בוקר ולא לוהה דבר, וחוזר בו מהודאתו וטוען שלא לוהה. בנדון שכזה אי אפשר להאמין, שכן זו הודאת בעל דין שמחייבת, ואדם לא יכול לחזור בו ממנה. לפיכך, אפילו הרמב"ם יודה שאינו יכול לחזור בו מהודאתו.

ברמב"ם ניתן לראות שאינו מסתמך על חזרתו של המתחייב: "נוכרתי שפרעתי לו חובו זה שהודיתי בו, והרי עדים הרי זה עדות מועלת ועושין על פיהם". היוצא מדבריו, שהעדים הם הגורמים לשינוי הדין, ולא חזרתו. עדותם אינה רק כחיוזק לחזרתו, אלא העדות היא העיקר. אלא שיש להבין איך העדים מועילים והרי הודאת בעל דין כמאה עדים דמי? אולי ניתן לומר, ששיטת הרמב"ם היא, שבמקרה שאדם חוזר בו מהודאתו, לעדים יש יותר כח כעת מהודאתו הראשונית, משום שבחזרתו מתברר שלא היה חייב.

הסבר נוסף בדעת הרמב"ם

הקצות' חוקר מה כוחה של הודאת בעל דין. האם זהו מטעם התחייבות, או מטעם נאמנות. מקשה הקצות כמה קושיות על האומרים שהודאה היא מטעם התחייבות, ומגיע למסקנא שהודאה מטעם נאמנות. למדנו זאת לא רק מסברא, אלא זו גזירת הכתוב - "אשר יאמר כי הוא זה", מכאן נלמד שמודה במקצת חייב שבועה. התורה לימדה אותנו שאנו מאמינים לדבריו במה שמודה במקצת, ונאמנות זו מחייבת אותו שבועה על השאר. אמנם שואל הקצות, מנא לן שהוא נאמן יותר מעדים? ונשאר בצריך עיון.

יש כאלו שרוצים להסביר שנאמנותו היא לא יותר ממאה עדים, אלא שיש כח לאדם לבטל זכויות שמגיעות לו. כלומר, האדם שטוען שאין לו עדים, ולאחר זמן חוזר ומביא עדים, אינו יכול עוד להביא, שכן ביטל את זכותו להשתמש בעדים. גם בהודאת בעל דין ניתן אולי לפרש באופן כזה. כשאדם מודה, כביכול אומר הוא, אין לי עדים, ומוותר על זכותו לעדים. אולם בשעה שחוזר בו מהודאתו, באותו רגע העדים יכולים לבוא ולהעיד, הוא אומר כך והעדים אומרים אחרת, והולכים בתר העדים. כל זאת בתנאי שיחזור בו, כדי שהעדים יוכלו להעיד, או אז העדים חוזקים יותר מהודאתו הקודמת, והיא מתבטלת. לפי סברא זו אפילו הכחיש את דבריו הקודמים, בין אם חזר בו טרם שבאו העדים או אחר שבאו העדים, העדים נאמנים ופטור. למשל: הוא אומר לא לויתי, ובאים עדים ואומרים שלוהה ופרע, וחוזר ואומר כדברי העדים, נקבל את דברי העדים. אכן, בסימן עט' מביא הש"ך את דברי המבי"ט, שאומר שאם אדם אמר לא לויתי, ובאו עדים ואמרו שלוהה ופרע, וחוזר בו ואומר שבאמת לוהה ופרע. העדים נאמנים, ומקבלים את דבריהם ואת חזרתו. זאת משום שמשעה שאינו סותר את העדים, חוזר כביכול כוחם של העדים, וכפי שבארנו.

6. לה, ס"ק ד.

7. ס"ק ב.

ביאור מחלוקת הראשונים

בסימן עט מביא הטור את דעת הר"י מגאש, שחולק על דברי הרמב"ם:

"מי שהודה בבית דין שחייב לתבירו מנה שהלוהו, ואחר כך טוען ואומר שטעה בהודאתו, כי זוכר הוא שפרעו, והביא עדים שפרעו, אינו יכול לחזור בו, כיוון שהודה בבית דין, ולא עוד אלא אפילו אם יש בהעדאת עדים דבר שיש לו זכות בו ודבר שיש לו בו חובה מקבלין מהם חובתו, ולא זכותו, כמו שמקבלין עדות העדים שלוה, ואין מקבלים עדותן שפרע. אבל הרמב"ם כתב, מי שהודה בב"ד שחייב לפלוני מנה ואחר כך אמר נזכרתי שפרעתי לו חוב זה שהודיתי והרי אלו עדים, עדות זו מועלת לו ועושים על פיהם, שהרי לא הכחיש עדותם ואינו כאומר לא לוייתי מעולם, ובעל התרומות הכריע כדברי הרמב"ם".

אפשר לומר, שנקודת המחלוקת בין הר"י מגאש לרמב"ם היא, איך אנו מסתכלים על דבריו של אדם שהודה. האם אנו מסתכלים על משמעות דבריו, או על העובדות שאמר. אדם הודה בבית דין שלוה ממון מפלוני, בית הדין מפרשים שהוא גם לא שילם את חובו, שכן זאת משמעות דבריו. אך מה שאומר בפועל אינו אלא שלוה, ובעבר היה חייב. על כן אם יפרש דבריו שלווה ופרע, זו אינה סתירה מוחלטת לעובדות שאמר, כי אם סתירה למשמעות דבריו.

הר"י מגאש - הולך אחר המשמעות. אדם שהודה שלווה, לא יכול לחזור בו ולומר שהוא פטור מלשלם, שהרי הוא מכחיש את דבריו, מאחר ומשמעות דבריו היתה שהוא חייב. לעומת זאת, הרמב"ם אומר כי אנו מדייקים בעובדות. אין אנו מסתכלים על התוצאות, על משמעות הדברים, אלא על הדברים כמו שהם.

כריש סימן עה מביא הטור מחלוקת נוספת, בין הרא"ש להרמב"ם:

"התובע את תבירו בבית דין ואמר מנה לי בידך, כתב הרמב"ם שבי"ד אומרים לו ברר דבריך למה חייב לך, הלויית לו או הפקדת בידו שאפשר שהוא חושב שהוא חייב לו ואינו חייב לו. וכן אם הנתבע אם משיב אין לך בידי כלום או איני חייב לך כלום צריך לברר דבריו דשמא טועה, וסבור שאינו חייב לו והוא חייב לו. ואדוני אבי הרא"ש ז"ל כתב בתשובה שאין אדם צריך לברר לא פרעון מתי פרע ובמה פרע, ולא הלואה היאך הלואה ומתי הלואה".

אולי גם כאן נקודת המחלוקת היא, כיצד אנו מסתכלים על דבריו של האדם. אדם שמתחייב ממון אנו הולכים אחר משמעות דבריו, ואין צורך לברר מאיזו סיבה התחייב ולוהו. וכן אדם שכופר וטוען שאינו חייב, אין זה משנה מדוע אומר כך ומאיזו סיבה. כמובן, יותר מהודר לבאר את הדברים, ולכולי עלמא לכתחילה צריך לחקור ולשאול, כדי שבי"ד יוכלו לברר את הדברים הדק היטב. מכל מקום, הרא"ש אומר שלא צריך להסביר, כיוון שהעיקר היא משמעות הדברים. מאידך, הרמב"ם אומר שצריך לברר את דבריו, כיוון שאנו הולכים לפי דבריו של האדם, ולא לפי משמעותם. על כן בית הדין זקוקים לדעת, מהי המציאות ומהן העובדות.